

ԱՐՏԱՇԵՍ ՔԱԼԱՆԹԱՐՅԱՆ

ՆՈՐ ԶԵԼԱՆԴԻԱՅԻ ՀԱՅԵՐԸ

Այո՛, Նոր Զելանդիայում եւս հայեր կան:

Եւ որովհետեւ աշխարհի որ ծայրում էլ եղել, եւ իմ հայրենակիցներին եւ որոնել, հայեր եւ փնտրել, որ տեսնեմ ոնց են այդտեղ հասել, ովքեր են, ինչ են անում, ինչպես են, հանդիպեցի նաեւ Նոր Զելանդիայում ապրող մի քանի հայերի:

Նրանք շատ չեն: Նրանք հենց մի քանի հոգի են: Եւ իրար կողքի չեն ապրում, ցրված են կղզիներով մեկ, կղզիների նման:

Որպեսզի մի հայը մյուսին հանդիպի, պետք է, ասենք, Երեւանից հասնի Ռոստով: Իսկ դա այնտեղ շատ բարդ բան է: Դրա համար էլ չեն հանդիպում:

Մելբուռնի ծանոթներիցս մեկը ինձ հեռախոսի մի համար էր տվել եւ խնդրել, որ, հենց Օքլենդ հասնեմ, զանգահարեմ: Հեռախոսի տիրոջը կոչում էին Մինաս Իլյաս:

- Իլյա՞ս, - զարմացա ես: - Հայ չե՞, ինչ է:

- Հայ է, - ասաց զրուցակիցս, - եւ լավ հայ է: Հովսեփյան է իսկական ազգանունը: Բայց Իլյաս է գրվում: Իրեն կհարցնես՝ կպատմի, թե ինչպես է լինում, որ Իլյաս է դառնում Հովսեփյանը:

Օքլենդում գտնվելու երկրորդ օրը, հենց որ ազատ ժամանակ ունեցա, զանգահարեցի:

Լսափողը մի կին վերցրեց:

- Ես Մինաս Իլյասին եմ ուզում, - ասացի:

- Ո՞վ է ուզում, - անգլերեն հարցրեց կինը:

- Հայ է, - ասացի ես:

- Հա՞յ, - ասաց կինը տարակուսած, բայց կաձես թէ ուրախանալով:

- Հայ, - ասացի ես:

- Հիմա, այս բոլորին, - անգլերենով ասաց կինը:

Զարմանալի բան է, չգիտես ինչու, սիրտս սկսեց ուժգին տրոփել:

- Այո՛, եւ Մինասն եմ, - հնչեց լսափողի մէջ: - Հայերեն լավ չեմ գիտեր...

Ես յանկարծ Մարոյանի զրույցը հիշեցի հայերի հետ՝ Ռոստովո՞ւմ, թե՞ Նախիջեւանում, եւ բղավեցի նրա նման...

- Ո՞նց ես, տնաքանդ, ո՞նց ես...

- Աղեկ եմ... անգլերեն չե՞ք գիտե՞ր... այ ամ սորի... ափսոս...

- Իսկ դու ի՞նչ հայ ես, որ հայերեն չգիտես, հը՞,- հարձակվեցի ես:

- Ա...տանկ հայ եմ... ի՞նչ ընեմ...

Օքլենդի ամենահարգարժան քաղաքացիներից մեկն է Մինաս Իլյասը: Մասնավոր հիվանդանոց ունի, նշանավոր բժիշկ է: Նրա հիվանդանոցում նույնիսկ սրտի վիրահատություններ են կատարում:

Ես եղա նրա տանը: Դա մի լավ առանձնատուն էր, քաղաքից ոչ հեռու, ուղղակի անտառի մեջ, որտեղից հիանալի տեսարան էր բացվում Օքլենդի եւ օվկիանոսի վրա:

Տունը կանգնած էր միայնակ, խճուղուց մոտ հարյուր մետր հեռու, եւ երբ մենք թեքվեցինք ճանապարհից ու տուն էինք գնում, ավտոմեքենան գրեթե քսվում էր հսկա ծառերին:

Ես շատ էի ուզում, որ Մինաս Հովսեփյանն ինձ պատմի իր կյանքը, կամ, ինչպես ինքն էր ասում, իր կյանքի գիրը, բայց նա իրոք մոռացել էր հայերենը եւ շատ էր տառապում դրա համար: Հայերենի եւ անգլերենի խառնուրդից, այնուամենայնիվ, այնքան հասկացա, որ մայրը Իզմիրից է, հայրը՝ Ջուլֆայից: Շուտ է գրկվել ծնողներից: Ընկել է Պարսկաստան, սովորել ինչ-որ անգլիական դպրոցում: Հետո Անգլիա է մեկնել, դարձել անգլո-հայատակ, ավարտել բժշկական ինստիտուտը եւ ամուսնացել ուելսցի մի աղջկա հետ, որը հիմա սպիտակ մազեր ուներ, անգլիական մուգ թեյ էր դնում մեր առջեւ:

1928 թվականին տեղափոխվել են Նոր Ջեյլանդիա եւ ապրում են այստեղ, Օքլենդում: Հայավարի չորս զավակ ունեն՝ երեք աղջիկ եւ մեկ տղա, որի անունն է...

- Ջոն, - ասաց ուելսցի տանտիրուհին:

- Բետրոս, - քիչ ամաչելով եւ խեթ-խեթ կնոջը նայելով, ասաց Մինաս Իլյասը:

Դուստրերից մեկը ամուսնացել էւ Ամերիկայում է ապրում: Ամուսնուն երբեք չեն տեսել: Բայց լուսանկարն ունեին, ցույց տվեցին: Գունավոր լուսանկար էր:

Քիչ հետո տուն եկավ Ջոնը՝ իր տեղացի մտորի ընկերոջ հետ: Բարեւեցինք իրար, ու նա, շատ քաղաքավարի ներողություն խնդրելով, ընկերոջ հետ իր սենյակը վազեց, որտեղից անմիջապես բիթըլների ձայնը եկավ:

Մինաս Հովսեփյան - Իլյասը խեղճ-խեղճ նայեց ինձ, նայեց որդու սենյակի դռանը, երկար մտածեց ու ասաց կակազելով.

- Հայերեն չգիտի... մնար ի՞նչ ըներ...

- Դե, իհա՛րկե, - ասացի ես:

Հետո նա երկար նայում էր ինձ եւ, հաստատ գիտեմ, որ մտքում խոսում էր: Որովհետեւ մերթ ընդ մերթ ցնցվում էր աղանախնձորը, եւ շրթունքները դողում էին: Ես չգիտեի, թե նա ինչ էր

ուզում ասել, բայց կարծես թե հասկանում էի: Նա պարզապես մտածում էր, թե չի կարելի, կամ չի կարողանա հայերեն արտահայտել-արտասանել այն ամենը, ինչ ուզում էր ասել:

Եւ հանկարծ ինձ համար շատ անսպասելի ասաց.

- Հայերե՛ն խոսիր, կխնդրեմ:

- Ի՞նչ, - չհասկացա ես:

- Դուն խոսի՛ր, ես լսեմ, - կրկնեց նա աղերսանքով: - Շատ կխնդրեմ:

Եւ թիկնաթոռին ետ ընկած, Մինաս Հոովսեփյան-Իլյասը կիսաբաժ աչքերով, կիսաբաց շրթունքներով հայերեն էր լսում, ինչպես մոր պատմած հին, անուշ, մոռացված հեքիաթը կլսեն:

* * *

- Բարեւ ձեզ, Գրիգորյա՛ն քույրեր:

Ավստրալիայում էլ նրանց անուններով չեն կոչում: Եւ ոչ էլ Նոր Զելանդիայի Վելինգտոն քաղաքում, որտեղ ապրում են նրանք:

- Հիանալի մարդիկ են Գրիգորյան քույրերը, - ասում էին նրանց մասին Մելպուռնում ու Սիդնեյում:

- Եթե ուզում եք հայ մնացած հայեր տեսնել, գնացե՛ք Գրիգորյան քույրերի մոտ, - ասում էր ինձ Վելինգտոնցի ավտոբուսի վարորդ Առաքել Բոյաջյանը:

Իհա՛րկե, եթե ասեմ, թե Առաքելը իսկական հայ չէ, ո՞վ կհավատա: Առաքել Բոյաջյան: Հայ է: Ճիշտ է, կինը նորզելանդացի է: Ճիշտ է, նա հայերեն էր խոսում այնպես, ինչպես ես անգլերեն: Ճիշտ է, երեխաները ոչ մի բառ հայերեն չգիտեին:

Բայց նա հայ է, հա՛յ: Դժբախտ, վախեցած, անընդհատ հարվածի սպասող, բայց զարմանալի կենսունակ, դիմացող, ապրող մարդ է: Հայ է: Նորզելանդացի հա՛յ:

Փոքրիկ տան մեջ էր ապրում, փոքրիկ պարտեզ ուներ, փոքրիկ ավտոմեքենա ուներ եւ փոքրիկ երեխաներ: Երեխաների անուններն ինձ չասաց: Գուցե հայկական չէին, դրա՞ համար, ի՞նչ իմանաս: Հայերեն խոսելը մոռացած լուռ մարդ էր Առաքել Բոյաջյանը: Բայց խոշոր, մտահոգ, թախծոտ աչքեր ուներ: Թաց աչքեր: Այդ խոշոր, իր պապերի աչքերով նա նայեց, նայեց ինձ ու ասաց.

- Եթե ուզում եք հայ մնացած հայեր տեսնել, գնանք Գրիգորյան քույրերի մոտ:

Ու մենք գնացինք Գրիգորյան քույրերի մոտ:

Նրանք ապրում էին քաղաքի արվարձանում, գրեթե գյուղական մի փողոցի վրա, հիմա չեմ հիշում՝ երկհարկանի, թե միահարկ մի տան մեջ: Երեւի միահարկ էր: Երկու փոքրիկ սենյակ էր, բայց ես ինձ զգացի պալատում, ավելի ճիշտ՝ Հայաստանում, մեր տանը: Հայկական, հայի տուն էր: Միակ հայի տունը, որ տեսա Նոր Զելանդիայում: Պատերին Մասիս կար, Սեւանա լիճ կար ու Մարտիրոս Սարյան: Գրապահարանում իրար կողքի, հավանաբար, մի քիչ տարակուսած, թե ինչպես են այստեղ ընկել, հանդարտ ապրում էին Բաֆֆին ու Լեոն, Թումանյանն ու Չարենցը, Ջորջանն ու Մահարին, Շիրազն ու Համո Մահյանը, հայ գրեթե բոլոր մեծ ու փոքր գրողները: Մահճակալներին, բարձերի վրա այնպիսի ասեղնագործ ծածկոցներ կային, որ միայն հայի տանն է լինում: Համեստ, մաքուր, հավաք տուն էր: Եւ, ուզում եք ծիծաղեք, ուզում եք՝ չէ, այդ տնից հայի հոտ էր գալիս: Ասես օտար երկրում քո երկրի դեսպանատունն ընկնես:

Իրար շատ նման են Գրիգորյան քույրերը՝ պատկառելի, բարի, սպիտակահեր: Իսկական հայ մամիկներ են: Բայց մամիկներ չեն դարձել: Չեն հասցրել: Տարօրինակ մի ճակատագրով իրենց կյանքը կապել են բրիտանական ինչ-որ նավթընկերության հետ, Եգիպտոսից գնացել, Չինաստան են հասել, հետո էլ այնտեղից եկել, եկել ու ընկել են Նոր Զելանդիա: Քույրերից մեկը՝ Նվարդը, մինչև է հիմա էլ այդ ընկերությունում է աշխատում: Ավելորդ է ասելը, թե ինչպես են կապված իրար, ինչպես են հոգում միմյանց մասին, ինչպես են սիրում իրար, ու մեկ էլ, այն ամենն ինչ հայկական է, Սովետական Հայաստանի հետ է կապված, հայրենիքի հետ առնչություն ունի:

Ազնիվ խոսք, նրանք շատ ավելի լավ գիտեին, թե ինչ է կառուցվում մեր մայրաքաղաքում, ինչ նորություններ կան Հայաստանում, քան Երեւանում ապրողներից ոմանք:

Դա ե՛ւ զարմանալի էր, ե՛ւ շատ հաճելի:

Ասենք, զարմանալի չպետք է լինի, որովհետեւ Հասմիկ եւ Նվարդ Գրիգորյաններն ստանում են Երեւանում լույս տեսնող շատ լրագրեր եւ հանդեսներ:

Հատկապես կսիրենք «Սովետական Հայաստան» ամսագիրը, «Գրական թերթը» եւ «Գարունը»: Մասնավորապես, «Գարունը»: Շատ աղվոր բաներ կտպե,- ասաց Հասմիկ Գրիգորյանը:

Մոտիկ ոչ մի հարազատ չունեն: Ոչ ոք չունեն: Եւ ապրում են այսպես՝ իրար հենված ու հենված հայրենիքին:

Խոսեցինք, խոսեցինք, խոսեցինք մինչեւ ուշ գիշեր:

- Եթե գիտնայի, որ գոնե քիչ մը օգտակար կրնայի ըլլալ, աշխատել հայրենիքիս համար, կձգեի ամեն ինչ, կուզայի հայրենիք,- նաեւ քրոջ փոխարեն, քրոջ ձայնով ասաց Նվարդ Գրիգորյանը:- Բայց մենք ծեր ենք: Իսկ Հայաստանը գերեզմանոց չէ:

- Բայց եթե ողջ մնացինք, ինչ էլ լինի՝ կուզանք՝ խոնարհվելու Արարատին, - ավելացրեց Հասմիկ Գրիգորյանը: - Չե՞ք հավատար...

Ճիշտն ասած՝ չէի հավատում: Անհնարին էր հավատալ, թե ծեր կանայք ուժ կունենան այդքան ճանապարհ կտրելու: Որտեղից որտեղ՝ հե՛յ, Նոր Զելանդիայից մինչև Հայաստան:

Ինչպե՞ս կարող են նրանք դիմանալ մոտ քառասուն ժամ գրեթե անընդմեջ թռիչքի: Ես, որ Հայաստանից Նոր Զելանդիա եմ հասել, հոգնած եմ մինչեւ հիմա, գլուխս պտտվում է:

Բայց ես մի շատ կարեւոր, երեւի ամենակարեւոր հանգամանքը հաշվի չէի առել: Այլ բան է Հայաստանից Նոր Զելանդիա հասնելը եւ ուրիշ, բոլորովին ուրիշ բան է Նոր Զելանդիայից Հայաստան հասնելը: Եթե հայ ես: Բոլորովին ուրիշ բան է Մեքսիկայից Հայաստան հասնելը, Արգենտինայից Հայաստան հասնելը, Ավստրալիայից Հայաստան հասնելը, աշխարհի որեւէ մասից Հայաստան հասնելը:

Եթե հայ ես:

Անցյալ տարի Գրիգորյան քույրերը եկել, հասել էին Հայաստան:

* * *

Երբ Վելինգտոնից Քրայսթչերչ էի թռչում, ինձ ասացին, թե այնտեղ մի հայ կա ու հարցրին, թե կուզենայի՞ տեսնել:

- Անպայման,- ասացի,- անունն ի՞նչ է:

- Ներսես Պետերս:

Ցավ չէ, ի՞նչ է:

- Այսինքն Պետրոսյան է, բայց Պետերս է դարձել, - ասացին ինձ:

Հասցեն չունեին, չունեին նաեւ հեռախոսի համարը: Բայց ես մտածեցի, թե հեռախոսագրքով կգտնեմ: Դժվար չէ, կնայեմ «Ն. Պետերս» ու կգտնեմ:

Երբ տեղավորվեցինք «Կլարենտոն հոթել»-ում, անմիջապես բացեցի հեռախոսագիրքը ու հասա «Պ» տառին: Գրքում մի քանի էջ Պետերսներ կային: Դե՛, ե՛կ ու գտի՛ր: Ասենք, հա՛, ինձ միայն Ն. Պետերսներն են պետք: Ն. Պետերս... Ն. Պետերս... Նրանք քառասունվեց հոգի էին:

Դե դո՛ւ ասա, ինչպե՞ս գտնեմ քեզ, հայրենակից, ինչպե՞ս գտնեմ քեզ, հայ եղբայր Ներսես Պետրոսյան, երբ դու ինքդ կորցրել ես քեզ բազմաթիվ, անթիվ Պետերսների մեջ:

Սարոյանը լինեք, ասեք.

- Ախր ինչո՞ւ եք կորչում, տնաքանդեն՝ ր... Մարդ էլ ինքն իրեն կորցնի՞...